

Hadisçilerin Zaman/Tarih
Tasavvuru, Nevzat Tartı, Samsun:
 Din ve Bilim Kitapları 2007,
 238 Sayfa

Son yıllarda hadis alanında yapılan akademik çalışmalarda sayı yönünden bir artış görülürken konu yönünden de bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Bu çeşitlilik içerisinde sosyal bilimlerin farklı alanlarının ilmi verilerinin kullanılmasıyla gerçekleştirilen sentezler ve analizlerde de bir artışın söz konusu olduğu da açıkça görülmektedir. Bu bağlamda dikkati çeken çalışmalardan biri de, burada kısaca tanıtılacak olan *Hadisçilerin Zaman/Tarih Tasavvuru* adıyla yayımlanmış bulunan Nevzat Tartı'ya ait eserdir.

Çalışma bir giriş, üç bölüm ve bir sonuçtan müteşekkildir. Yazar, giriş bölümünde çalışmanın yöntemi ve kapsamı hakkında bilgiler vermiştir. Yazar, çalışmanın amacını, “Bu çalışma, varlık ve gerçekliğe bakış kapsamında İslâm kültürünün mimarlarından muhaddislerin/hadisçilerin zaman ve tarihin akışına yönelik yaklaşımlarını incelemeyi hedeflemektedir” cümleleriyle özetlemiştir. Bu cümlelerin ardından eserin temelini teşkil eden zaman ve tarih kavramları üzerinde değerlendirmelerde bulunmuş, daha sonra ise yine çalışmanın önemli köşe taşlarından geçmiş, şimdi ve gelecek kavramları hakkında bilgiler vermiştir.

Tarih ve zamanın algılanmasına yönelik teoriler büyük oranda Batı kaynaklıdır. Batı'da bu konuyu ilgi alanı yapan ilim dalı ise Tarih Felsefesidir. Yazar kendisinin de ifade ettiği gibi, çalışmanın teorik alt yapısını oluşturmada bu alanın düşünce dünyasına kazandırdığı birikimlerden yararlanmıştır. Bununla birlikte yazar, bu alanın bizim kültürümüzle salt bir örtüşme içinde olamayacağına da farkındadır. Nitekim bizden çok uzak veya daha yakın geçmişte yaşamış olan hadisçileri yeni kazanılmış birikimlerle oluşmuş ilkelerin kalıplarına sokmak yerine, onların ilmi birikim ve düşüncelerini anlamak ve günümüzün birikim ve düşünce yapısı ile aralarında bir sentez kurmak durumunda olduğunu belirterek çalışmasına başlamıştır (s. 14).

Yazar, çalışmasında indirgemeci ve genellemeci bir yaklaşımdan ısrarla kaçınmaktadır. Zira o, hadisçilerin zaman tasavvurunu ele alırken, onların topyekun bir fikri homojenlik bir yeknesaklık içinde olmayacaklarının da farkındadır (s. 16). Zaten bu insan faktörünün de doğal bir sonucudur. Nitekim bir grubun bireyleri arasında farklı düşünenler her zaman olacaktır. Bu izafiliği ortadan kaldırmak için ortalama ve yaygın olan anlayışı belirlemeyi bir çıkış yolu olarak benimsemiştir.

Yazarın yaptığı önemli bir tespite göre, zaman ve tarihin akışı hakkında söz söyleyenlerin zaman tasavvurlarını etkileyen en önemli unsurlar, yaşamakta oldukları zaman dilimi ve tarihsel süreçtir. Yine yazara göre, insanların geçmiş ve gelecek hakkındaki kanaatlerini, büyük oranda, şimdi yaşadıkları belirlemektedir (s. 27).

Çalışmanın birinci bölümü zaman ve tarihin algılanma biçimlerine ayrılmıştır. Burada öncelikle iyilik ve kötülük açısından ‘geçmiş’, ‘şimdi’ ve ‘gelecek’ konusunda çeşitli toplumlar, düşünce ekolleri ve dinlerde mevcut yaklaşım ve inançlar ele alınmıştır. Yazar bu bölümü, Kötüye Giden Tarih, Tarihte İlerleme, Tarihin Sonu, Döngüsel Tarih ve Durağan Zaman ana başlıkları altında incelemiştir. Muhtemelen, hadisçilerin büyük çoğunluğunun kötüye giden tarih anlayışını benimsedikleri öngörüsünden dolayı yazar, bölümdeki ana başlıklardan birini oluşturan Kötüye Giden Tarihi daha detaylı olarak ele almıştır. Bu ana başlığı, Şimdi ve Tarih, Kötüye Giden Gelecek, Bozulmanın Alanları ve Nedenleri, Geçmişe Doğru İyileşme: Nostalji, Altınçağ ve Kurtarıcı Beklentisi alt başlıklarıyla incelemiş ve önemli tespitlerde bulunmuştur (s. 29–65). Bu bölüm hadisçilerin tarih tasavvurunu belirlemede yardımcı olacak bakış açılarını özetleme bakımından önem arz etmektedir.

Zaman ve tarihin algılanma biçimlerini birinci bölümde başarılı bir şekilde ortaya koyan yazar, oluşturduğu bu teorik altyapıyla eserin ikinci bölümünü Hadisçiler ve Zaman/Tarih ana başlığıyla hadisçilerin zaman ve tarihin akışına yönelik anlayışlarının bir çözümlemesini yapmaya ayırmıştır. Bu bölümü Yaşamakta Olan Zaman ve ‘Şimdi’den Şikâyet, Gelecekte Endişe, Ahir Zaman ve Kıyamet Alametleri, İdeal Zaman, Bozulmanın Alanları: İdealden Uzaklaşma, İyiye Giden Tarih, Tarihte Dönüşüm ve Her Şey Her Zaman ana başlıklarıyla incelemiştir (s. 91–161).

Eserinin birinci bölümde insanlar arasında yaygın bir ‘şimdiden şikâyet’ kültürünün bulunduğu tespitini yapmış olan yazar, bu kültürün hadisçilerde de yaygın olduğundan ve onların tarih tasavvurunu anlamada önemli bir yer tuttuğu öngörüsünden hareketle bu bölümü incelemeye, Yaşamakta Olan Zaman ve ‘Şimdi’den Şikâyet başlığıyla başlamıştır (s. 91–100). Bu başlık altında yazar birçok önemli tespitte bulunmuştur. Bunlardan biri, İslâm tarihindeki inziva kültürünün temelini toplumsal kötüleşme ve buna bağlı olarak gelişen şimdiden şikâyet sorununa dayanmakta olduğu tespitidir (s. 91).

Hadis tarihinde zaman ve tarihin kötüye gidişini yansıtan olgulardan birisini gelecek hakkındaki karamsarlıklar olarak gören yazar, gerek Hz. Peygamber'e atfedilen hadislerde ve gerekse hadis ilmiyle şu veya bu şekilde ilişkili olan insanların açıklamalarında bunun izlerini görmenin mümkün olduğunu belirtmektedir (s. 101).

Çalışmanın birinci bölümünde, tarihin sonunun geldiğine yönelik söylemlerin her zamanki gibi günümüzde de bulunduğu işaret etmiş olan yazar, bu bölümde, Müslümanlar arasındaki kötüye gidişi temsil eden olgulardan birisinin de, kıyamet alametleri tartışmasının olduğunu ifade etmektedir (s. 106).

Yaşadığı dönemin sorunlarıyla tarihin döneminde mücadele eden insan, geleceğin olası kötülükleriyle de yüzleşmekten korktuğu için çareyi kendini kurtaracak bir kahraman aramakta bulmuştur. Neredeyse, bütün dinlerde ve mezheplerde böyle bir kurtarıcı motifi bulunmaktadır. Bununla birlikte, yazara göre, kurtarıcı düşüncesi, İslâm geleneğinde diğer dinlerde olduğu gibi, gelecekte yaşanacak uzun süreli bir altınçağ telakkisi oluşturacak kadar güçlü değildir (s. 112).

Hadisçilerin çoğunluğunun kötüye giden bir tarih anlayışını benimsediklerini tespit eden yazar, bazı hadislerle dayanılarak yapılmış olan ve klasik hadis ilimleri kitaplarında özellikle ilk dönemlerle ilgili olarak yapılmış olan dönemlendirme çalışmalarında da tarihin düşüş trendinde olduğuna yönelik bu tasavvuru gözlemlemenin mümkün olduğu kanaatinde (s. 145).

Hadisçilerin genelinin kötüye giden tarih anlayışını benimsemesine karşın bir kısmının iyiye giden tarih tasavvuruna sahip olduklarını tespit eden yazar, bu tespitini, "İslâm kültüründe tarihin bir gün iyi olacağı düşüncesi, onun kötüye gittiği düşüncesinden çok daha zayıf durumdadır" cümleleriyle de ifade etmiştir (s. 148-150). Yazara göre bu iki temel anlayışın dışında, yaygın olmasa da, hadisçilerde tarihte dönüşüm ve her şey her zaman tasavvuru da vardır. 'Her şey her zaman' şeklinde ifade edilen son tasavvur bizzat yazar tarafından isimlendirilmiş ve formüle edilmiş bir yaklaşım tarzıdır. Yazara göre bu tasavvur ilerlemecilik ve gerilemecilik anlayışından farklı olduğu gibi, döngüsellikten de farklı bir yorum içermektedir. 'Her şey her zaman'da, çöküş, yükseliş ve döngüler, birbirinden ayrılmayan, iç içe bir birlik oluşturur. Her türlü insani varoluşta hem yükselişler, hem çöküşler, hem de döngüler aynı anda gözlemlenir. Bir oluş/değişim bir açıdan veya birileri açısından iyi iken, başka bir açıdan ya da başkaları açısından kötü olabilmektedir. Yani burada kaçınılmaz bir rölatiflik söz konusudur (s. 153-161).

Hadisçilerin zaman/tarih anlayışını, ilk dönemlerden itibaren, pek çok rivâyeti analiz ederek inceleyen yazar, eserinin üçüncü bölümünde hadisçilerdeki bu tasavvurların kaynaklarını tartışmaya açmıştır. Hadisçilerin Za-

man/Tarih Anlayışının Kaynakları ismini verdiği bu bölümü, Bidatler ve Değişim ve Gelecekle İlgili Rivâyetler adlı iki ana başlıkta ele almıştır.

Bidatın, özellikle olumsuzluğu ve tarihteki kötüye gidişi ifade eden bir kavram olduğuna işaret eden yazar, hadis kitaplarında yer alan çok sayıda rivâyette gelecekte toplumların bozulmasına paralel olarak bidatlerin artacağına yönelik açıklamalara rastlandığını belirtmektedir. Diğer taraftan yazarın tespitlerine göre, neredeyse her bir hadis âlimi, yaşadığı dönemin bidatlerinden rahatsızlığını ifade etmiştir (s. 165).

Hadisçilerin kötüye giden tarih anlayışını benimsemelerinde gelecekle ilgili hadisleri en önemli faktör olarak gören Tartı, bu konuyu ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Konuyu Fiten rivâyetleri, Rivâyetler Hangi Şimdiyi İşaret Ediyor? İslâm'ın ve Dünyanın Ömrü, Sıhhat Problemi, Kaynak Sorunu, Gayb Problemi ve Sünnet Vahiy Tartışması alt başlıklarıyla incelemiştir.

Hadis kitaplarının her birinde, gelecekte olacak, fitne, fesat, felaket, iç karışıklık ve savaşlara dair pek çok hadisin bulunduğu işaret eden yazar, bu fiten rivâyetlerinin, hadisçilerin zihinlerinde bir tarih tasavvuru oluşmasında oldukça önemli bir yere sahip olduğunu düşünmektedir. Ayrıca yazara göre bu rivâyetlerin içeriğinin bütünüyle olumsuz beyanlar içermesi de, kötüye giden, çürüyen, bozulan bir tarih düşüncesini güçlendirmiştir (s. 173).

Yazar eserinde bu rivâyetlerin bir başka yönüne şöyle dikkat çekmektedir: "Bu tür rivâyetler, muteber görülmeyen çokça eleştiri alan rivâyet kitaplarında yer aldığı gibi, muteber sayılan ve daha az eleştiri alan temel kaynaklarda da bulunmaktadır. Ancak bu başlık altında ele alacağımız gibi, gelecek rivâyetleri genellikle sıhhat problemleriyle karşılaşmış, tarih içinde şu veya bu şekilde sıhhatlerine yönelik kuşku ve bu yönde tartışmalar hep var olagelmiştir" (s. 192). Bu konuyla ilgili sonuç kısmında yazar şu önemli tespitini de ifade etmiştir: "Gelecekle ilgili rivâyetlerin sahliliğini kabul veya red konusunda, Hz. Peygamber'in gaybı bilip-bilemeyeceği konusundaki ön kabuller, en önemli ve belirleyici unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir taraf, Hz. Peygamber'in gaybı bileceği ön yargısından hareketle gelecekle ilgili hadislerin sahlil olduğunu, hatta bazen mütevâtir olduğunu ileri sürerken, aksini düşünenler ise, Allah'tan başkasının, gaybı bilemeyeceği hakkındaki delillerden hareketle bu tür hadislerin sahlil olamayacaklarını daha baştan kabul etmektedirler".

Kısaca tanıtmaya gayret ettiğimiz *Hadisçilerin Zaman/Tarih Tasavvuru* adlı kitabında yazar, zor bir konuyu başarılı bir şekilde incelemiştir. Konunun zorluğu, hadisçilerin zaman/tarih konusunda sistemli bir teorik tartışmalarının olmadığından, bu nedenle de, araştırma esnasında konuyla ilgili verileri satır aralarından çıkarmak durumunda kaldığından dolayıdır. Yine bu tür çalışmalarda yazarları bekleyen en önemli zorluklardan biri de geçmişe değer açısın-

dan; iyilik veya kötülük izafe ederek yaklaşmak gibi bir duygusallığın var olmasıdır. Ancak çalışmasında yazar bu zorluğun da üstesinden gelebilmiştir.

Yazarın bu eseri, tarih alanı ve tarihin akışı konusunda hadisçilerin neler düşündüklerini anlaşılır bir üslupla ortaya koymuştur. Ancak böyle bir çalışmanın hadis alanına katkısı sadece bununla sınırlı değildir. Hadis alanıyla ilgilenenlerin bildiği üzere, günümüzde hadis tarihinin yeniden yazılması yönünde bir ihtiyaç doğmuştur. Bu yeni tarihin hadisle ilgili hiçbir hususu dışarıda bırakmayan analitik bir çalışma olması gerektiği vurgulandığı dikkate alınırsa, hadisçilerin zaman ve tarih anlayışının tespiti bu çalışmaya sağlayacağı katkı açısından da önem arz edecektir.

Arif ULU

ATAÜ, İlahiyat Fakültesi, Hadis, ERZURUM